

NAZIM HİKMET’İN ŞİİRLERİNDE ÖZEL ADLAR

PROPER NOUNS IN NAZIM HİKMET’S POETRY

СОБСТВЕННЫЕ ИМЕНА В СТИХОТВОРЕНИЯХ НАЗИМА ХИКМЕТА

Turan HÜSEYNOVA *

Öz

Makalede, Nazım Hikmet’in şiirlerinde kullandığı özel adlar, ya alındığı dildeki ya da Türkçedeki yazım biçimleriyle tespit edilmiştir. Bu özel adların onomastik birimler olarak veri tapanı oluşturulmuştur. ‘Dünya, vatan, yurttaşlık, barış, hoşgörü, adalet, hasret, acı, sevgi ve merhamet’ gibi kavramların çok büyük bir algılama gücüyle açıklandığı gösterilmiş ve bu süreçte yabancı ve Türkçe kökenli adların özel metin kurucu işaretler yerine kullanıldığından söz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nazım Hikmet, onomastik, lengüistik, şiir, özel, işaret, ad

Abstract

In the article, the proper nouns which Nazım Hikmet uses in his poems are identified with writing forms either in the language they are taken from or in Turkish. The database of these proper nouns is created as onomastics units. It is indicated that the concepts like world, homeland, citizenship, peace, tolerance, justice, longing, sorrow, love, and compassion are explained with great power of sense, and it is mentioned that foreign and Turkish-origin nouns are used in place of special text builder signs in this process.

Keywords: Nazım Hikmet, onomastics, linguistic, poetry, proper, sign, noun

Giriş

Ad bilimi veya ‘Onomastik’ [Yunan. onomastik (téchnē) ad verme kültürü] adlı lengüistik fennin bölümlerinde, özel adların tarihi, kökeni, dildeki gelişim ve kullanım özellikleri araştırılmaktadır (LES 1990:346-347). Bunların içerisinde kişi adlarının (antroponimlerin) ele alındığı “anthroponomy” (Karahan 2008:2), en temel bölüm olarak seçilmektedir (Stariçenok 2008: 386). Bunun yanı sıra, ‘Onomastik’te etnik azınlıkların, milletlerin, halkların vb. adları (etnonimler), hayvanların gerçek ve takma adları (zoonimler), astronomi ve

*Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nesimi Dilcilik Enstitüsü Türk Dilleri Şubesi Araştırma görevlisi. Bakü/AZERBAYCAN

uzay varlıklarının adları (astronimler) ve yer adları (toponimler) da incelenmektedir. Yer adlarının içerisinde ise ‘deniz, göl, çay, koy’ vb. su havzalarının adları (hidronimler), yerleşim birimlerinin veya şehir, kasaba, köy (oykonimler) ve dağ adları (oronimler) birer bölüm olarak ele alınmaktadır. Onomastik fenni; tarih, coğrafya, jeoloji, etnografya, arkeoloji, edebiyat bilimi, astronomi, demografi, semiyotik ve diğer bilimlerle bağlantılı olduğundan (Stariçenok 2008: 386) özel adlar da herhangi bir dilde psikolojik, sosyolojik, etimolojik boyutlarıyla ve tarih, coğrafya, edebiyat bilgisi verileriyle tanımlanabilmektedir. Bu adlar; ‘kişi, halk, millet, mit, şehir, ülke, nehir, göl, dağ, gezegen, yıldız’ vb. çeşitli olguları, leksikolojik düzeyde semiyotik göstergeler olarak işaretlemektedir. Bundan dolayı, onların bir yandan leksik bir birim olarak fonetik, fonolojik, morfolojik, kelime yapımı ve etimolojik özellikleriyle ele alınması, öte yandan ise semiyotik bir gösterge niteliğinde “sentaktik, semantik ve pragmatik” (Pierce 1983:151-210; Morris 1983: 37-89; Erkman-Akerson 2005: 93-116; Veyselli 2010: 222; 322) yönleriyle incelenmesi gerekmektedir. Uygulamalı Onomastik’te ise, özel adların transkripsiyonu ve transliterasyonu, tercüme edilen ve edilmeyen geleneksel adların telaffuzuna ve imlasına göre kurulması, başka dillerdeki özel adlardan türemiş yabancı isimlerin ifade edilmesi ve yeri geldiğinde değiştirilmesi için yönergelerin düzenlenmesi çalışmaları yapılmaktadır (LES 1990:347). Makalede, Nazım Hikmet’in 1916 yılından hayatının sonuna, yani 1963’e kadar yazdığı 441 şiiri incelenmiş, metinler arası bağlamda onomastik birimlerden ibaret olan bir lengüistik veri tabanı oluşturulmuş ve şiirlerinde en çok kullandığı özel adlar belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, Türkiye Türkçesindeki özgün-geleneksel imlalarıyla ve Rusça yazım şekilleriyle söz konusu şiirlerde yer alan özel adlar, belli bir filolojik-lengüistik incelenmeye de tabi tutulmuştur.

1. Şair, Oyun Yazarı ve Nasir

Kendini “sıradan bir Türk şairi” olarak değerlendiren Nazım Hikmet bütün dünyayı, aynı zamanda vatanını barış içinde görmeyi dilemiştir. İnsanların adına, ırkına, milliyetine, yaşadığı coğrafyaya bakmaksızın vatanı uğruna dövüşen herhangi bir halka karşı içinde bir sevgi duymuş ve her mısrasında bunu yansıtmaya çalışmıştır. Şiirleri o kadar renklidir ki; Doğu-Batı ve Güney-Kuzey demeden bütün farklı dünyalardan her şiirinde bir iz bulunmaktadır. Ne var ki, bu topraklarda çoğu zaman acı gördü, hasret yaşadı, korku duydu ama bunları şiirleriyle bizlere örnek olarak göstermeyi de başardı. Bazen uzun süre sevda şiirleri yazmadı. Kendi söylediği gibi “yürek” kelimesini bile kullanmadı. Zamanla değişen hayatını, Moskova’dan geri dönüşünde hapishanede geçirdiği günlerini şiirlerinde gördük. Onun şiirlerinde mahpus olmayan biri kendini mahpus, âşık olmayan biri âşık hissedir. Acı çekmeyen biri acıyı, vatan, evlat hasreti duymayan biri hasretin ne olduğunu onun şiirlerinden öğrendi. Şair kendi hatıralarının birinde şöyle yazar: “*Ben hem yalnız kendimden bahseden şiirler yazmak istiyorum, hem bir tek insana, hem de milyonlara seslenen şiirler. Hem tek elmadan, hem sürülen topraktan, hem zindandan dönen insanın ruhundan, hem kitlelerin daha güzel günler için savaşımdan, hem bir tek insanın sevda kederlerinden bahseden şiirler yazmak istiyorum, hem ölüm korkusundan, hem ölümden korkmamaktan bahseden şiirler yazmak istiyorum*”(Hikmet 1967: 23). Şairin içindeki bu istekler, bizlere onun şiirlerinin ne kadar çeşitli ve renkli olduğunu göstermektedir. Onun en geniş bibliyografisi veya bütün yaşadıkları öncelikle şiirlerinde, aynı zamanda nesrinde ve sahne eserlerinde de anlatılmıştır. Buna bağlı olarak ünlü Rus şairi Konstantin Simonov “*Nazım Hikmet nasir olarak istidatlı, bir oyun yazarı olarak mükemmel, şair olarak ise çok büyüktür*” diye söylemiştir (Simonov 1983:7). Şairin tüm hayatını aktardığı şiirlerinde ele aldığı farklı temalar, şimdi

de çağdaşlığını ve güncelliğini muhafaza etmektedir. Onun şiirlerinin günümüzün modern bilimsel-filolojik yöntemleriyle kolay olarak incelenebilmesi de buna bağlı olsa gerek. N. Hikmet'in şiirlerinde tespit edilen özel adların dünyanın kavramlar haritasına yönelik olarak göstergebilimsel nitelikteki özel metin kurucu işaretler** yerine kullanılmasının gösterilmesi de makalede yeni semiyotik-lengüistik yöntemlerin uygulanmasını gündeme getirmek açısından önemlidir.

2. Dünya, Hasret, Sevgi, Adalet ve Memleket Şairi

Neden bu dünya ve memleket şairinin şiirlerinde kullanılan özel adlar incelenmeye alınmıştır? Çünkü, özel adlar, özellikle de yer ve şehir adları, bir yandan tarihten gelen maddi ve manevi zenginliği, öte yandan ise çağın eş görünümlü çeşitli gelişmelerini gösterge bilimsel olarak simgelediği için şairin algılama gerçekliğini ve şiirsel ifade gücünü de açıklayabilmektedir. Şair hayatını ister kendi isteği, isterse yaşadığı dönemin acımasızlığı yüzünden bir gezegen olarak ve yer değiştirerek geçirmiştir. Sanki ideal bir şiir şekli arayışında olan bu şair, bu arama sonucu o kadar değişik yerler, kişiler görmüş, farklı duygular geçirmiştir ki, bunun sonucunda her bir unsur onun hafızasında derin bir etki ve özel bir anlamsal iz düşün bırakmıştır. Bu etki veya farklı toplumsal ve bireysel boyutlarıyla belirlenebilir anlamsal iz düşün, ilk olarak özel adlar sayesinde gözlemlenebilmektedir. Şairin şiirlerindeki özel adlar farklı göstergebilimsel belirtilerine göre çeşitlendirilebilmektedir. Özel adları şairin en çok hangi şiirlerinde kullandığı aşağıda net olarak örnekleriyle tespit edilmektedir.

2.1. Tanganika Röportajı

Şairin en çok özel ad kullandığı şiiri “Tanganika Röportajı”dır. Şiir ebadı bakımından da büyüktür. Bu şiirin içerisinde 47 farklı, dolayısıyla tekrarları saymadan tam 47 özel ad kullanılmıştır. Şiirdeki özel adlar şunlardır:

a) Coğrafi isimler: *Ukrayna, Moskova, Vunukova, Karadeniz, Varşova, Roma, Paris, Kahire, Anadolu, Özbekiye Bahçesi, Sudan, Londra, Dar es Selam, İstanbul, Afrika, Hint*

** Çağdaş filoloji biliminde; sadece dil işaretlerinin metnin uygun semiyotik göstergeleri olarak incelenmesi, bugün artık yeterli sayılmamaktadır. Çünkü bedii metni özel bir görüngü olarak oluşturan, aynı zamanda belli kavramsal kategoriler niteliğindeki belirtilerle seçilen ve hayatın en çeşitli hareketli olgularını ifade edebilen kendine mahsus bütünlüğe işaretler sistemi de bulunmaktadır. Onlar, filolojik bilimde, her şeyden önce, edebî-semiyotik mahiyetteki metin kurucu vasıtalar olarak incelenmektedir (Slovar' Literaturovedçeskikh Terminov 2011). Bu ise şu demek oluyor ki; bir bedii metin sadece sıradan fonemlerden, morfemlerden, kelimelerden, deyimlerden, kelime gruplarından ve cümlelerden ibaret değildir. Veya bedii metin, bütün bunların birleşmesinden oluşan bir söz yığını ve monoton cümleler birleşimi olarak da incelenemez. Herhangi bir metin, her şeyden önce iletişimsel ve bilişimsel bir görüngü olarak, sadece ona mahsus olan özel semiyotik işaretlerle kurulur. Bunlar, ifade planına veya yüzeysel yapısına göre bildiğimiz dil işaretleriyle birbirine denk düşebilmektedir. Ancak, söz konusu her iki işaret sisteminin metindeki anlamı, işlevi ve buna uygun olarak derindeki yapısı, herhangi bir bedii metinde birbirinden ilkesel olarak ayrılmaktadır (Musaoğlu 2013: 8).

okyanusu, Tanganika, Bursa, Marmara, Kızıl Meydan, Aruşa, Moşi, Klimancaro, Ngorongoro, Uganda, Mozambik, Angola;

b) İnsan adları: *Dino, Ekper, Tulyakova, Nifertiti, Muhammet.*

Söz konusu şiir 10 mektuptan oluşmaktadır. Her mektup bir günün anısını anlatmaktadır. İlk mektup şairin Moskova'dan, karısından ayrılıp Ukrayna ovalarının üstünden uçakla uçuşmasına ilişkin olarak yazılmıştır. Şair daha sonra Anadolu üstünden geçerek Kahire'ye varmaktadır. Kahire'ye de bir zamanlar karısıyla uçtu şair, ama bu kez yalnızdır. İkinci mektup Kahire hatıralarından söz etmekte, üçüncü ve dördüncü mektupta ise şairin Kahire'den Sudan'a, oradan da Tanganika'nın başkenti Dar es Selam'a uçuşu anlatılmakta ve onun bu yerlere ilk ayak basan İstanbullu olduğu söylenmektedir. Artık bundan sonraki mektuplarda şair Tulyakova'ya Tanganika'yı anlatmakta, onun zooloji parkından, Hint okyanusundan, çarşı pazarından, kasabalarından ve oradaki insanlardan söz etmektedir. Şiirin sonunda, yani onuncu mektupta şair hâlâ Tanganika'da bulunmakta ve kulağını yere dayayıp Afrika toprağını dinlemektedir. Ve o zaman Afrika'nın durumunu Tulyakova'ya şöyle anlatmaktadır:

*Afrika iki yol kavşağında duruyor,
yol var yine esirliğin inine gider döne dolaşa
yol var gider büyük hürriyetine büyük kardeşliğin...*

Söz konusu şiirde yer alan ülke, şehir, meydan, yer ve kişi adlarının birçoğu, dilde ve uluslararası iletişimde çok rastlanan ve artık gelenekselleşmiş kullanım biçimleriyle seçilen kelimelerdir. Bunlar, şairin şiirsel metninde Türkiye Türkçesinin imlâ kurallarına uygun olarak yazılmıştır. Ancak, şiirdeki “Tanganika, Vunukova, Aruşa, Moşi, Klimancaro, Ngorongoro, Dino, Tulyakova, Nifertiti” gibi özel adlar, Rusça yazım şekilleriyle kullanılmış ve Türkçede daha sözlüksel nitelikteki edebî dil normları olarak biçimlenmemiştir.

2.2. Severmişim Meğer

Şairin ikinci en çok özel ad kullandığı şiiridir. Şiir, 1961 yılında Moskova'da yazıldı. Ancak, şiirde tasvir olunan olaylar şairin Prag'dan Berlin'e giden tren yolculuğu sırasında gerçekleşti. Şair, sırayla pencereden gördüğü her şeyi bir şeye, bir yere, bir insana benzetmektedir. Avrupa tepelerini, Rus kaynaklarını, Türk kavaklarını, Moskova-Kırım yolunu, Ramazan gecesi İstanbul'u, Ogonyok dergisini ve bunun gibi birçok şeyi. Şair, hayatının sonunda nasıl oldu da, dünyadaki tüm bu söylediklerini sevdiğini anladığına kendisi de şaşırmakta ve şöyle söylemektedir: “*Meğer ne çok şeyi severmişim de altmışımda farkına vardım bunun*”. Şiirde kullanılan özel adlar ise şunlardır: *Prag, Berlin, Avrupa, Andrey, “Savaşla Barış”, Moskova, Perdelkino, Rus, Türk, İzmir, İlgaz, Vera, Kırım, Göktepe, Bolu, Gerede, Karagöz, İstanbul, Kadıköy, Fulya, Marika, Ogonyok dergisi, Ayvazofski.*

Söz konusu şiirde yer alan *Andrey, Perdelkino, Vera, Marika, Ogonyok* ve *Ayvazofski* şeklindeki özel kişi, dergi ve yer adları da Rusça yazım veya transliterasyon şekilleriyle kullanılmıştır. Bunlar da Rusçaya has özel adlar olduğundan birçok hâlde Türkçe imlâ kurallarına uygun olarak yazılmamıştır.

2. 3. Nefte Doğru

Şiirde, şairin 1927 yılında Bakü'ye gelirken geçen dört günlük yolculuğundan söz edilmektedir. Burada, soğuk Moskova'dan trenin kömür tozlu Rostov'u aşarak sıcak Bakü'ye geçmesi çok incelikle tasvir edilmiştir. Yolculuk boyu şehirler değişmektedir. Sarışın, mavi gözlü kişilerin yerine kara gözlü, kara kaytan bıyıklarını buran köylüler geçmektedir. Aslında Bakü 1927 yılında Sovyetlerin içerisinde bir şehir olarak basit, boz ve temiz bir şehirdi. Ama şair Bakü'yü o kadar seviyor ki, "*Pırl pırl yanan Bakü'nün karşısında ben bir dağın dibinden dağı seyir eder gibi hayranım, yıldızların altında tek başına gider gibi hayranım*" diyor. Nitekim, Azerbaycan'da da Nazım Hikmet çok sevilmiş ve Sovyetler Birliği döneminde Türkiye belli bir ölçüde Nazım Hikmet şiiriyle algılanmıştır. "Nefte Doğru" yolculuk, bir seyahat şiiri olduğu için burada özel adlar da daha fazla yer almaktadır. Şiirde, tam olarak 19 özel ad kullanılmış, bazıları ise defalarca tekrarlanmıştır. Şehir yer adlarının yanı sıra; *İsa, Lenin, Azer* adlarına da şiirde rastlanmaktadır. Şiirde son durak, aynı zamanda da petrolün ocağı Bakü olduğundan, şair 6 kez *Bakü* adını tekrarlamıştır. Şiirdeki özel adlar şunlardır: *Moskova, Bakü, Kafkas, Kislovodsk, Rostov, İsa, Lenin, Rus, Donbas, Don, Kuban, Kazbek, Hazar denizi, Sibiry, Azer, İngiliz, Britanya*.

Söz konusu coğrafi nitelikteki özel adlar, bir yandan şairin Moskova'dan Bakü'ye kadar devam eden uzun tren yolculuğunu ve Bakü'nün ihtişamını, öte yandan ise bu ihtişamın ve güzelliğin gerçekleştiği metinler arası zamansal bağlamı, özel metin kurucu işaretler olarak göstermektedir. Şiirde yer alan *Rostov, Kislovodsk, Kazbek, Donbas* ve *Kuban* gibi şehir ve yer adları ise, Rusça imlâ kurallarına uygun olarak yazılmıştır. Bunlar da metinde Türkçe imlâ kurallarına uymayan yabancı kökenli özel adlar olarak değerlendirilebilmektedir.

2. 4. Şark-Garp

Nazım Hikmet'in başından sonuna kadar özel isimlerle dolu olan bir şiiridir. "Firenk şairinin gördüğü Şark"ı yanlış tanıyan Garplılara isyan edercesine Şark'ı savunan şair "*Şarklıdan başka herkesin orta malı olan memleket!*" diyerek halkının kıtlıktan öldüğüne üzülmemektedir. Bunu yapan Avrupa-Himalay tepesinde cazbant çaldıran Britanya subayları ve Anadolu'yu Armstrong'un talim meydanına dönüştürenler, çürük Fransız kumaşlarını yüzde beş yüz ihtikarla Şark'a satan Piyer Loti, Avrupa'nın San-külotlarıdır. Şair bu kısa olmayan şiirde *Şark* kelimesini 9 defa kullanmıştır. O, bununla sanki Avrupa'ya isyan edercesine Şark'ı hiç değilsen şiirinde yükseltilere kaldırmak istemiştir. Şiirde kullanılan özel adlar şunlardır: *Şark, Amerikan, Avrupa, Himalay, Britanya, Ganjal, Anadolu, Armstrong, Asya, Piyer Loti, Fransız, Azade*.

Burada özel adların kullanımıyla Doğu ve Batı kültürleri arasındaki büyük farklılık ve ikincinin birinci üzerindeki sonradan ortaya çıkan sömürge siyaseti, aslında bazı coğrafi-ekonomik ve askeri parametreleriyle şiirde açılıp gösterilmektedir. *Firenk, Himalay, Piyer Loti, Ganjal* gibi millet, dağ ve kişi özel adları da metinde Rusça imlâ kurallarına uygun olarak veya transliterasyon şekilleriyle yazılmıştır. Söz gelişi: *Piyer*.

2. 5. Orası

Şairin hayatının son yıllarında yazdığı bir şiiridir. Ebadı itibariyle çok büyük şiir olmasa da, içinde özel adlar doludur. İlk sekiz satırda tam olarak 22 özel ad bulunmaktadır. Şiirde şair ırkların, halkların hepsine aynı sevgiyi duyduğunu anlatmaya çalışmıştır. İnsanların ırklarına, milliyetlerine göre birinin diğerinden yüksekte olmadığını anlatırken ama bir de Orası'na işaret eder. Dünyadaki yurtlardan biri var ki, orası Nazım için bir umut yeridir. Orası ne Türkiye ne Azerbaycan ne de Polonez adalarıdır:

Oranın pasaportunu taşıyorum

kağıttan değil,

vizesi yüreğime yazılı

damgası vurulu yüreğime.

Orası hem gözüm

hem gözümün üstündeki kaş.

Oralı ilk yeni adamı yüz yulumun,

bütün yurtlarımın yurttaşı Lenin yoldaş

Şiirdeki özel adlar şöyle sıralanabilir: *Endonezyalı, Alman, Esikmos, Sudanlı, Çinli, Türk, Ermeni, Yahudi, Arap, Lehli, Rus, Meksikalı, Norveçli, Kırgız, Abhazyalı, Hintli, Kürt, Fransız, Fars, Liberya, İngiliz, Amerikalı, Türkiye, Polonez, Azerbaycan, Lenin.*

Yukarıda belirtilen yer, kabile, halk ve millet adlarının şiirde özel metin kurucu işaretler yerine kullanılmasıyla oluşturulan metinler arası kavramsal bağlam, çok geniş bir coğrafyaya aittir. Şiirde tasvir edilen Lenin tiplemesinin ortaya çıkışı da söz konusu metinler arası bağlama göre şairin “edebî kahramanına bir adlandırma hedefi olarak ön anlamlanmalı dolgunluk yaklaşımla şartlanmaktadır” (Popovskaya 2006: 29). *Orası* şiirinde kullanılan Eskimos ve Abhazyalı kelimeleri ise, Türkçe metinde leksik, etnik ve etimolojik manalarıyla net olarak anlaşılmemaktadır. Birincisi, Rusça sözlüklerde madde başı kelime olarak ‘Eskimos’ (Eskimoslar) morfolojik şekliyle, yani gramatikal çoklukta verilmekte olup, “Kuzey Amerika’nın kutup kıyısında, Grönland’da ve Asya’nın Kuzey-Doğu uç noktasında yaşayan halk gruplarını” (Ojegov, Şvedova 2002:912) bildiren özel bir isimdir. Bu bakımdan söz konusu kelimenin Türkçe metinde de *Eskimoslar* şeklindeki bir kullanımı daha doğru olacaktır. Abhazyalı kelimesinin ise, yazarın yazdığı şiirsel metinde ‘Abaza’ olarak kullanılması gerekmektedir. Çünkü, burada kastedilen Abhazya ülkesi değil, söz konusu diyarda yaşayan ve belli bir ölçüde millet kavramını ifade eden ‘Abaza’ halkı veya etnik grubudur. Bu bağlamdaki uygun metinler arası leksik-semantik anlamlandırmalar ve semiyotik işaretlenmeler; ülkenin, milletin ve dilin adı olarak ‘Abhazya-Abaza-Abazaca’ bağlamsal sırasıyla düşünülmesi, yani Türkiye-Türk-Türkçe; Özbekistan-Özbek-Özbekçe; Gürcistan-Gürcü-Gürcüce; Rusya-Rus-Rusça; Almanya-Alman-Almanca gibi leksik, semantik ve kavramsal paralellerde olduğu gibi algılanmalıdır.

2. 6. Lehistan Mektubu

Lehistan’a yolculuğu sırasında Nazım Hikmet karısına “Lehistan Mektubu” adlı bir şiir yazmıştır. Dedesinin Lehistanlı olduğunu söyleyen şair, böyle bir nesilden olduğu için duyduğu gururu da söz konusu şiir metninin satır aralarına yansıtmıştır. Elbette, bu gururun diğer bir nedeni de o dönemde Lehistan’da artık sosyalizmin kurulması olsa gerek. Şair, karısına “*Sosyalizm sevgimizin bizden ne şan, ne para, vefadan başka bir şeyler bekleme-yişidir*” diye de seslenmektedir. Şiirde, sosyalizm mevzu bahis olmadan önce Paris’ten,

İspanya'dan, Madrid'den, Varşova'dan, Moskova'dan, Stalingrad'dan söz edilmiştir. Valter'in Saraqosa'da dövüşü, Moskova'da dökülen kanlar anlatılmış, Dombrovski Vroslav'ın kabrine ziyarette, Paris'e yağmur yağdığında Paris'te olabilme istemi dile getirilmiştir. Bu şiirdeki özel adlar çok çeşitlidir. Söz konusu şiirde; Avrupa, Asya, ülkeleri hatta Savannah isimleri geçmiş, ama şairin başka şiirlerinden farklı olarak burada vatani Türkiye'yi hatırlatan bir özel ad kullanılmamıştır. Genellikle şair gittiği bölgeleri en çok İstanbul'la kıyaslamayı sevse de bu şiirde böyle bir kıyaslama yoktur. Neden acaba? Belki de dedeleri Leh kökenli olup da Lehistan'dan geldiği ve şairin bilinçaltında diğer bir *Vatan kavramı* çağrışımı oluşturduğu için mi? Şiirdeki özel adlar ise şunlardan ibarettir:

a) Coğrafi adlar: *Lehistan, Polonya, Varşova, Savannah, Macar, Paris, İspanya, Saragossa, Madrid, Moskova, Stalingrad.*

b) İnsan adları: *Mehmet, Borjenski, Pulavski Kazimir, Dombrovski Vroslav, Lenin, Cercinski Feliks, Bem, Valter.*

Nazım Hikmet'in şiirlerinde sık sık değişik ülkeler ve şehirler tasvir edilmiştir. Şair, bir ülkeyi okuruna anlatabilmek için onun dağını, taşını, nehrini, köprüsünü adım adım gezip dolaşmış, gerektiğinde ise o ülkenin vatandaşlarından birisini tasvir etmiştir. Aslında tasvir ettiği kişinin yaşam tarzını, görünüşünü, fikrini, duygularını ifade etmekle de o ülkedeki maddi ve manevi durumun nasıl olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Şair, sadece memleketini ve sevgi duyduğu Sovyetleri değil, aynı zamanda Avrupa ve Asya'nın birçok ülkesini, hatta Amerika ve Afrika'yı bile tasvir etmiştir. Tabii ki, şairin tasvir ettiği coğrafyanın, paralel dünyaların veya siyasî kutupların sınırlarının çok geniş olması, yukarıda belirtilen tipteki özel adların kullanımını da şartlandırmıştır.

Transliterasyon bir yazı sistemi işaretlerinin başka yazı sistemiyle verilmesi demektir ve onun iki türü vardır: 1) yazıya dayanan; 2) telaffuza dayanan (DE 2008: 307-308). Yabancı dillerden alınan özel adlar, Azerbaycan Türkçesinde hem yazıya hem telaffuza, Türkiye Türkçesinde ise çoğunlukla yazıya göre ifade edilmektedir. Yukarıda söz edilen *'Valter, Saraqossa, Dombrovski Vroslav, Savannah, Borjenski, Pulavski Kazimir, Cercinski, Bem'* özel adları ise, şiirde yazıya göre verilmiştir. Halbuki, *Pulavski, Dombrovski, Borjenski, Cercinski* gibi kelimeler, çağdaş Türkiye Türkçesinde *Pulavskiy, Dombrovskiy, Borjenskiy, Cercinskiy* transliterasyon şekilleriyle de kullanılabilir.

3. Vatan, Asya, Moskova, Hoşgörü, Acı, Sevgi ve Merhamet Kavramları

Nazım Hikmet'in şiirlerinde kullanılan yer adları özel bir biçimde gruplandırıldığında onun bütün eserlerinde tematik olarak seçilen dört temel unsur veya konu ana hatlarıyla dikkatleri çekilebilmektedir. Bunlar, aşağıdakilerden ibarettir.

1. Şairin vatani, genellikle tüm Anadolu ve İstanbul üzerine yazdığı şiirler;
2. Asya ülkeleri üzerine yazdığı şiirler;
3. Sovyetler Birliği üzerine yazdığı şiirler;
4. Avrupa ülkeleri ve şehirlerini anlatan şiirleri.

Bu şiirlerde; 'yurttaşlık, insanlık, sevgi, acı ve merhamet gibi duygular', "dünyanın kavramlar haritasına esasen art, eş, ön ve iç görünümlü bir Türkçe" (Abdulla, Musaoğlu 2012) ile ifade edilmiştir. Bu kavramlar veya insan maneviyatını oluşturan temel duygular, Nazım Hikmet'in şiirlerinde ağırlıklı olarak çeşitli yer ve kişi adlarının özel metin kurucu işaretler yerinde kullanılmasıyla açıklanmıştır.

3.1. Vatan: Anadolu ve İstanbul

İlk olarak şairin Vatan konusundaki şiirlerinde kullandığı özel adların incelenmesi gerekmektedir. Çünkü, vatan tasvirlerindeki içtenlik o kadar ince ki, şiirleri okuduğumuzda o yerlerin sanki havasını alıyormuş gibi olabilemekteyiz. “İnebolu” şiirinde İnebolu’nun tüm güzellikleri bulunmaktadır ve bunun okurlarına gösterilebilmesi için şair dağlardan ona bakmak ister. Çocukken masalarda dinlediği bir yer olarak da İç Anadolu tasvir edilmektedir. Dünyanın sevincini, acısını tattığı için şair her ikisinin de değerini çok iyi bilmektedir. Kendi vatanında hapisanede geçirdiği günlerde bile yine de vatanının haline acımış, bir an bile vatanına sırt çevirmemiştir. Hapiste karısı ve oğlunun yanı sıra, hep vatanını da düşünmüştür:

Kara haber geliyor uzaktaki şehrimden:
namuslu, çalışkan, fakir insanların şehri –
sahici İstanbul’um,
sevgilim, senin mekanın olan
ve nereye sürülsem, hangi hapiste yatsam
sırtımda, torbamın içinde götürdüğüm
ve evlat acısı gibi yüreğimde,
senin hayalin gibi gözlerimde taşıdığım
şehir...

Seni Kışkınyorum şiiri bir sevgiliye müracaat ama şiirde devamlı olarak yapılan vatan tasvirleri de var. Şair, karısıyla telefon konuşmasında, sevgilisinin sesinin uzaktaki şehrin damları ve Marmara denizi üzerinden geçip sonbahar topraklarını aşarak geldiğini söylemektedir.

Şair hastanede tedavi gördüğü zaman bir “Vasiyet” şiiri yazdı. Vasiyetinde Nazım Hikmet yine vatanını ve orada gömülmesini diler. Mezarda bir tarafında Hasan Bey’in vurduğu ırgat Osman’ın, diğer yanında ise çocuğunu çavdarın dibinde, toprağa doğurup kırkı çıkmadan ölen şehit Ayşe’nin olmasını ister:

Yoldaşlar, ölürsem o günden önce yani,
öylece gibi de görünüyor,
Anadolu’da bir köy mezarlığında gömün beni
ve de uyarına gelirse,
tepemde bir de çınar olursa
taş maş istemez hani.

Özel olarak şair bazı kişiler üzerine de şiirler yazmıştır. Bazen bu kişiler sevdiği, özlediği insanlar olsa da, bazen acıdığı, nefret ettiği insanlar da olmuştur. Şair şiirlerinin çoğunu karısına müracaat biçiminde yazdı. Bazen hiç ismi geçmedi o şiirde, bazen Nazım Hikmet’in karısı dedi ona, bazen de isimlerini söyledi: “*Ve senin alnın gibi hür, ferah ve ümitli bir alem kuracağız Piraye’im...*”. “Lehistan mektubu” şiirinde şair karısına “dayı kızım” diyor. Bunu böyle söylemesinin nedeni, yukarıda da belirtildiği üzere, dedelerinden birinin Polonya muhaciri olmasıdır. Ve Lehistan’a yolculuğu zamanı şair bunu hatırlar ve karısına

şöyle der: “*Sevgilim, dayıkızım, Mehmet’imin anası, dedelerimizden biri 1848 Polonya muhaciri...*”. Bazı şiirlerini şair sanki bir olayı, bir yeri, bir insanı karısına anlatır gibi yazmıştır. Belki karısı yanında olsa bu gördüklerini ona anlatırdı, ama bunu yapamadığı için şiirini ona hitaben yazar: “*Sevgilim, konca gülüm, başladı Lehistan ovasına yolculuğum:...*”. Şair ikinci karısı Vera Tulyakova’ya da şiirler yazdı. Hayatının son yıllarını onunla geçirdiği için o dönemlerde yazdığı şiirlerde onun ismine rastlıyoruz: “*ve bilmediğin kadar göresim geldi seni Moskova’lum, Tulyakova’m.*”. Karısına bazen “Ana” diye seslendi şair. Türkiye Türkçesinde şimdi “anne” kelimesi kullanılmakta ama Azerbaycan Türkçesinde “Ana” denmektedir. Nazım Hikmet de oğlu Mehmet’e nasihat verirken şöyle der: “*Anan, anaların en iyisi en akıllısı, yüz yıl yaşar inşallah*”.

Şair şiirlerinde oğlunu sık sık hatırlamaktadır. Doğruyu söylemek gerekirse, hatırlamıyor, çünkü oğlunu zaten çok az gördü, yeni doğduğu aylarda sadece. Ama çok az gördüğü oğlu Mehmet’e hasret duydu, her zaman şiirlerinde onu, aslında onun hasretini hatırladı hep. Prag şehrinin Vatslav caddesinde dolaşan şair gördüklerini tasvir etmektedir. Bu sırada bir oyuncak dükkanı gördüğünde vitrindeki oyuncaklar ona oğlunu hatırlatır. Bu güzellikler içinde olan, dolayısıyla Prag’ı tasvir eden şair, şiirin sonunda oğlu Mehmet’i hatırlar ve derki: “*İstanbul’da bir Mehmet var, altısına bastı bu yıl*”. Bu şiirin son mısraları, çünkü artık şair Vatslav caddesinin vitrinlerindeki güzellikleri görmez oldu. “Postacı” şiirinde şair Mehmet’ine yazdığı mektubun ona ulaşamayacağını söylemekte ve buna çok üzülmemektedir: “*Nazımın oğlu, haramiler kesmiş yolu, mektubunu vermezler*”.

Şiirlerinde şair kendi ismini de kullandı. Nazım Hikmet, bazen Hikmet, bazen Nazım, hatta Orhan Selim de dedi kendine. Sadece *Ben* de diyebilirdi ama bazen ismini tam olarak kullandı. Bir şeye kızdığına veya sevindiğinde, duygularını doğru şekilde anlatmak için ismini tam olarak kullandı:

“Nazım Hikmet vatan hainliğine devam ediyor hâlâ.”

*Bir Ankara gazetesinde çıktı bunlar, üç sütun üstüne, kapkara
haykıran puntolarla*

Şairi gazetede makale başlığının böyle yazılması o kadar kötü etkilemiş olacak ki, şiirde makale başlığını değiştirmeden tam dört kez bu cümleleri tekrar etmiş. “Merhaba çocuklar” şiirinde “*Nazım ne mutlu sana*” diyor şair. Bu şiirde sevinçten kendi ismini kullanıyor. Macaristan’a yolculuk zamanı şair “Postacı” şiirini yazdı. Hep çocukken postacı olmak istedi şair ve bir zarfın üzeri de şöyle yazılınsın: “*Mehmet Nazım Hikmetin oğlu, Türkiye*”.

“Karıma mektup” şiirinde karısının onun asılacağından korkmamasını söylüyor şair. Çünkü şair kendisi bundan korkmuyor. Şair bu şiirde sanki hırsını bildirmek için kendi ismini kullanıyor:

geçirecekse eğer

ipi boğazıma,

mavi gözlerimde korkuyu görmek için

boşuna bakacaklar

Nazıma!

Bildiğimiz gibi, Orhan Selim Nazım Hikmet’in adının yasaklandığı yıllarda kullandığı takma bir isimdir. Nazım “Orhan Selim” şiirini de o insan sanki kendisi değilmiş gibi yazdı. “Benim zavallı çocuğum Orhan Selim” dedi ona. Orhan Selim’in takma bir isim olduğunu

bilmeyen birisi bu şiiri okursa bunun hayatta yaşayan bir insan olduğunu düşünebilir. Bir tek bu cümle bizlere bunu anlamaya yardımcı olmaktadır:

Sen

benim

bir kuşun balyası gibi sıksa sırtına bindiğim

ve alınının teriyle geçindiğim

ilk

ve son adamsın!

“Bir provokatör üstüne hiciv denemeleri” adlı şiirinde şair Tevfik Fikret’e seslenirken yine Orhan Selim adını kullanmıştır: “*Benim – Orhan Selim adlı dilsiz*” olarak.

Söz konusu şiirde kullanılan özel adlar, genellikle Türkçe kökenli veya Türkçeleşmiş kelimeler olduğundan, burada herhangi bir transliterasyon veya imlâ sorunu bulunmamaktadır. İnebolu, Anadolu, İstanbul, Mehmet, Münevver//Piraye, Orhan Selim ve Ayşe özel adları, şair için vatan, hasret, güzellik ve ebediyet demektir. Özellikle de İstanbul, şairin şiirlerinde bütün vatani ve Anadolu’yu sembolize etmektedir.

3.2 Asya, Afrika, Çin ve Kore

Asya ülkelerinden Çin ve Kore adlarını şair şiirlerinde sık sık kullanmıştır. Şairin önceki yıllarda yazdığı şiirlerde “Çin öyle canlandırılmış ki, sanki şair hiçbir zaman bu yerlere bir daha gidemeyecek. Şair Çin’i çok uzak, ulaşılmaz mümkün olmayan bir yer gibi tasvir etmiş. Bazen benzetmelerinde karısını bu ülkeye benzetmiştir: “Sen Çinsin – ben – Mao Tse Tun’un ordusu”. Şairin daha sonraki yıllarda, yani artık Çin’de bulunduktan sonra yazdığı şiirlerinde, söz konusu ülke Nazım’ın hayallerindeki gibi ele alınmamaktadır. Bu şiirlerde Çin, incelikleriyle veya metin kurucu işaretler niteliğindeki hareketli olgularıyla tasvir edilmektedir. Bu bakımdan “Çi-Çun-Tin” şiirinde özel adlar çoktur. Yer adları ile beraber kişi adları da kullanılmıştır. Dikkatimizi çeken şu ki, bir de bu şiirde şair Bolşevik İvan’ı da canlandırmaktadır: “*Bayramı seyretti Sun Yat Sen’in yanından, kışlık sarayın ilk şehidi bolşevik İvan*”. Neden şair Boris, Aleksandr, Pavel isimlerinden değil, İvan adından söz etmektedir. Çünkü, Fransızlar için Frans, Almanlar için Hans, Türkler için Mehmet neyse, Ruslar için de İvan odur. Söz konusu özel isimler, yukarıda belirtilen milletlerin ulusal kod adları olup, diskursal ve yazılı metinler arası bağlamda özel metin kurucu işaretler olarak kullanılmaktadır.

1952 yılında şairin yazdığı bir “Mektup” şiiri var. Şiir Veli oğlu Ahmet’e şairin müracaatıdır. Şair, Çin halkının hürriyetinin dördüncü yıl kutlamasında Li-Çan-Çen isimli birini görür. O, oğlunun birini okula, diğerini ise Kore savaşına göndermiş bir ihtiyardır. Çünkü Çin’deki hürriyetin Kore’de de olmasını diler. Ama mektubun asıl amacı Ahmet’e Çin’i değil, onun neden Kore’de olduğunu sormaktır. Şair sorar: “*Kimi öldürmeye gidiyorsun? Yedi deniz ardında kaldı Anadolu, hane halkıyla beraber*”. Ahmet’e gereksiz yere Kore’deki kardeşlerini öldürdüğünü anlatmaya çalışan şair, aslında onun nasıl yanlış yere Amerikalıların *ucuz ölüm aletine* dönüştüğünü gösterir. Gerçekten de, haksız yere, sana bir kötülüğü dokunmamış bu insanları niye öldüresin, niye kızın Ayşe’nin yüzünü okşadığın, köylülere su verdiği bu eller şimdi kan içinde? Şair, bu şiirinde Japon ve Koreli insanlara mahsus adlar kullanmanın yanı sıra, dört Türk adı da kullanır: *Ahmet, Ayşe, Dursun, Ali*. Bu dört özel ad da Türkiye’de en çok kullanılan adlardandır, ama Ayşe adını şair belki de özel olarak, annesinin adı olduğu için kullanmıştır. *Ayşe* adı da *Mehmet* özel adı gibi Türkçe

metinde, özel metin kurucu işaret olarak yer almaktadır. Çünkü, Mehmet ve Ayşe isimleri, dinî kökenli özel adlardır. Bunlardan *Ayşe*, Hazreti Muhammet'in eşinin, *Mehmet* ise Peygamber'in kendisinin adıdır. *Muhammet* adı, *Mehmet* şekline dönüşerek, *Muhammed-Mehemmed-Mehmet*, aynı zamanda *Memet* ve *Memo* biçimleriyle Türkiye Türkçesinde kullanılmaktadır (Karahan 2008: 2-3). *Muhammet* ismi, diğer Türk yazı dillerinin kelime hazinesinde de dinî kökenli bir ad olarak çeşitli şekilleriyle yer almaktadır. Söz konusu adın Azerbaycan Türkçesinde *Məhəmməd* ve *Məmməd* gibi kullanım şekilleri vardır. Ayşe özel adı ise, Türk-Anadolu kadını ve kadınlığını, bütün masumluğu, güzelliği, kibarlığı ve inceliğiyle sembolize etmektedir. Şiirde de Ayşe derken sanki Türkiye'deki tüm kız çocuklar kast edilmektedir.

3.3. Sovyetler Birliği, Moskova ve Azerbaycan

Sovyetler Birliği, Nazım Hikmet'in şiirlerinde memleket şiirlerinden sonra en önemli konudur. Şair her gördüğü güzellikte memleketini hatırladığı gibi, onda bir de muhakkak Rusya, Moskova, Lenin anıları vardır. 1924'te Sovyetler Birliğinden ayrıldığında şair "Veda" şiirini yazdı. Veda zamanı şair Rusya'daki bazı güzel hatıralarını, o sıradan 1 Mayıs'ta Kızıl Meydan'da gördüklerini, Lenin ve Engels hakkında hatıralarını anlattı. Aslında şair Rusya'yı bir de Lenin'in vatanı olduğu için seviyor: "*Rusya, Lenin'in memleketi*". Şair aynı zamanda 1917 yılında dağılan Çarlık Rusya'sının son anlardaki durumunu da canlandırdı. "Bu yazı uzun süren seneler dünya emperyalizminin Şarkta kanlı bekciliğini yapan Çarlık Rusya'sının ne suretle öldüğüne dairdir" şiirinde Sovyetler Birliği'ni kuran Lenin'in sözlerini diyor: "*Dün erkendi, yarın geç, zaman tamam bugün*". Şair Çarlık Rusya'sının dağılmasını Baltık Denizi kıyısında bir pencerenin örtülmesine, Sovyet'lerin kurulmasıyla açılan bir pencereye benzetiyor. Bu tarihi olay şairin bir de "Petrograd 1917" şiirinde canlandırılmaktadır. O senelerde şair bir zamanlar dünyayı emperyalizmden kurtaracağını düşündüğü Sovyetler Birliği'nin parçalanacağını ve Lenin ideolojisinin anlamsız olduğunu anlayacağını tahmin bile etmiyordu.

Nazım Hikmet Lenin'e şiirler yazdı. Her zaman ona bir ideal gibi baktı. "Ustamızın ölümü" şiirini Lenin'in ölümü üzerine yazdı. Bu habere kendisi inanmadığı, kabullenmediği için bir de şiirinde insanları seslendirdi. Onların yankısını da duyuyoruz şiirde. Onlar da bu habere inanmıyorlar: "*Yalan! Yalan! Yalan söylüyorsun ulan, ebediyen duymamak olur mu hiç Lenin'in sözlerini?*". "Maksim Gorki'ye mektup" şiirinde bizler hatta şairin Lenin'i Gorki'den nasıl kıskandığını da görüyoruz. Lenin'i anlatmaya çalışan Gorki'nin makalesini eleştiren şair onun da Lenin'i sevdiğini biliyor ama "sevmek anlamak demek değil" diyor. Gorki Lenin'le daha fazla zaman geçirse de, onu hakiki sevenler kadar anlamadı: "*Bırak Maksim Gorki, bırak! Onu anlayarak sevenler anlatsın!*".

Lenin'e yazdığı şiirlerle beraber şair Sovyet tarihini de şiirlerinde canlandırdı ve bu zaman yine de Lenin'in hayata geçirdiği politikayı destekledi. "Petrograd 1917" şiiri Rusya tarihinin küçük bir kısmını bizlere anlatıyor. Lenin önderliğindeki Bolşeviklerle beraber 1917'de Petrograd'a Kerenski'ye karşı Kışlık Saray'a hücumu geçmesi büyük bir azimle okura tasvir ediliyor. Zamanında 1905'te Kışlık Saray'a giderken Kazakların onun dizkağını ezmelerine rağmen Topal Sergey de 1917'de bu askerlerle beraber gidiyor. Şairin bu hücumu bizlere göstermesinin sebebi bu olayın sanki Rusya, Kafkasya, Sibirya, Türkistan'ın kaderini değiştirmesidir. Çünkü bu hücum Sovyetler Birliği'nin kurulmasına yol açtı. Kışlık Saray'a hücum, karlar içinden mermer merdivenlere o askerlerin ayaklarını bastıkları an, işte o an, tüm ülkelerin kaderinin değiştiğini anlatıyor şair. Şiir aynı zamanda özel adlar-

la zengin: “Kışlık sarayda Kerenski Smolni’de Sovyetler ve Lenin...”. bu iki mısradaki beş özel ad kullanılmıştır.

O zaman Sovyetler Birliği’nin içinde bulunan Azerbaycan Nazım Hikmet’in şiirlerinde sevgiyle anılan ülkelerdendi. Her zaman olmasa bile şair her Bakü’ye gidişinde bu yerleri sevgiyle andı. “*Gidiyorum neftin diyarına*” diyor şair. Şair şiirlerinde Hazar denizini ölü, tuzlu bir göle benzetiyordu.

Şair, Azerbaycan’ın edebiyat bilimcisi Mikail Refili’nin de ölümüne bir ağıt yazdı. Mikail Refili şairin aklında o kadar canlı, sağlam bir insan gibi kalmış ki, bu habere inanmıyor. Hatta kendisinin ondan önce öleceğini de bir zamanlar düşündüğünü söylüyor:

Sana bakıp düşünüyordum:

Eski şarap fıçısı gibi keyifli, hazret,

eski şarap fıçısı gibi sağlam.

Benden çok sonra ölecek

Arkamdan bir de makale döktürür,

bir şiir yahut:

“Nazım’la Moskova’da 24’te tanıştım...”

Tüm bunların yanı sıra Nazım Hikmet’in şiirlerinde bir kıyaslama vardır. Doğu ve Batı dünyaları şiirlerinde daima kıyaslanmaktadır. Veya memleketini tasvir ettiğinde, genellikle de köylünün acısını gösterdiğinde mutlaka bir Avrupa ülkesinden şikayet etmektedir. “Şarklı ve SSSR” şiirinde şimal’e giden şair Şark’la Garp’ı mukayese etmese de, Asya’daki yaşamı göstermekle aslında Şimal’e yardım için, ağır yaşamdan kaçmak için, bir umut için geldiğini görmekteyiz:

Orada, o bataklıklarda, kardeşlerimin vebalı, sarı karınları

sinekli et parçaları gibi sürünürken;

o bataklıklar

köylülere

Cehennem rüyası gibi görünürken;

ben

seni görmek arzusunu

bir sıla hasreti gibi derinledim,

ve sanma ki, orada aç bir köpek gibi inledim.

Hayır!

Şimale akan rüzgarlarla aştım

Asya’nın yollarını,

ulaştım

sana!

“Şevçenko’nun Kalem” şiirinde şair Kiev şehrini tasvir ediyor, hem de severek, bir insanı sevdiği gibi, bir sevdalı gibi. Şair Kiev’e sevdalanmış ama yine de vatan diyor: “*Mavisi İstanbul’uma benzer Yeşili Bursa’mdan eser Oturmuş da şiir yazar Birden sevdalandım Kiev şehrine*”.

Yukarıda söz edilen ‘Petrograd, Gorki, Kerenski, Sergey, Smolni, Şevçenko, Kiev’ özel adları da yazarın şiirsel metninde Rusça yazım kurallarına uygun olarak yazılmıştır. İlginçtir ki, Nazım Hikmet’in şiirlerinde SSSR kısaltması, çağdaş Türkiye Türkçesindeki gibi SSCB değil, Rusça yazım şekliyle kullanılmıştır. *Refili* özel adı ise, Azerbaycan Türkçesinden alınmıştır. Edebiyat bilimci Mikail Refili, serbest vezinde şiirler yazmış ve Azerbaycan’da bu veznin kurucularından olmuştur (Mirəhmədov 1998: 192).

3.4. Avrupa Ülkeleri ve Şehirleri

Şair, dünyayı dolaşmayı çok ister. Çünkü bu dünyanın toprağını, aydınlığını, kavgasını ve ekmeğini seviyordu. “*Dünyayı dolaşmak, görmediğim balıkları, yemişleri, yıldızları görmek isterdim,*” der. Dünyayı baştanbaşa gezme bile şaire göre onun Çin’den İspanya’ya, Ümit Burnu’ndan Alyaska’ya kadar dostu düşmanı vardır. Hatta “Karanlıkta Kar Yağıyor” şiirinde onun sesini duymayacağı Madrid kapısındaki nöbetçiye bile sesleniyor. Soğuk kış gününde ıslak ayakları üşüse bile, vatanını koruyor bu nöbetçi. Şair onun kim olduğunu bilmiyor ama onu seviyor. Ona soğuk ayaklarını ısıtmak için birer çift yün çorap gönderemiyor ama biliyor ki, o an, o Madrid nöbetçisinin fikirlerinde sadece dünyanın en güzel şeyleri canlanıyor. Bu yüzden şair vatanını koruyan bu nöbetçiye seviyor, aralarında denizler, dağlar olsa bile.

Avrupa şehirlerinden Varna Nazım Hikmet’in şiirlerinde belli bir ölçüde yer almaktadır. Şairin bu şehri ayrıca sevmesinin bir sebebi de var. Karadeniz sahillerindeki bu şehir onun memleketine, Mehmet’e seslenmesi için en yakın yerdir:

*Karşı yaka memleket,
sesleniyorum Varna’dan,
işitiyor musun,
Mehmet, Mehmet!*

Şair yine sahilde, aynı Karadeniz, aklında İstanbul hatıraları ama memleketinde değil, burası Bulgaristan. Şair Varna’daki her şeyi memleketine benzetmektedir. “Balkon” şiirinde Varna şehri çok ince, detaylı olarak tasvir edilmektedir. Bu güzel tabiatla şair bir pide yiyor ve kendini yine İstanbul’daymış gibi hissediyor. Bulgaristan şehirlerinden bir de Sofya anıları var Nazım Hikmet şiirlerinde. Şiirlerinden birinde Sofya’yı bize kendisi değil, karısı Münevver tasvir ediyor. “Münevverden mektup aldım diyor ki” şiirinde, Münevver Sofya’yı şaire soruyor. Doğduğu, ama çok az şeyler hatırladığı bu şehrin aklında kalan yerlerini soruyor Nazım’a, oranın parkını, ağaçlarını. Şair bu şiire cevap olarak “Münevverden mektup yazar. Der ki:

*Ağaçlar duruyor, eski sıralar ölmüş,
“Park Boris” “Hürriyet parkı” olmuş.
Sade seni düşündüm kestanenin altında,
sade seni, yani Mehmet’i.
sade seninle Mehmet’i, yani memleketimi...*

Nazım şiirlerini bazen trende giderken yazdı. Bir şehirden diğerine giderken, terk ettiği şehri de andı, gideceği şehri de hayal etti. 1958’de İsviçre’den ayrıldığında “İsviçre’den geçerken” şiirini yazdı. Turist dergilerinin kapak resmi gibi olan İsviçre, o kadar güzel, o kadar düzenli, sakın ki şair kendisi bile şaşırıyor. Can sıkıcı gözüküyor ona bu yerler, bu saygıdeğer insanlar. Ama şiirde birdenbire evler, hava, adamlar değişiyor, çünkü tren Fran-

sa'ya giriyor. Sıkıcı İsviçre'den sonra şair Fransa'yı yıkanmamış, çamurlu olsa bile çok heyecanla karşılıyor. Nazım, Fransa şehirlerinden Paris'e çok değer verdi. Hatta kendine "Paris üstüne bilmeceler" şiirinde soru sordu:

Hikmetin oğlu, hangi şehirde ölmek isterdin?

İstanbul'da,

Moskova'da

bir de Paris'te.

Demek ki, Paris şairi o kadar etkilemiş ki, hatta burada ölmeyi bile güzel buluyor. Paris'e *Zümrüt yüzük* diyor şair. "*Açıldı kadife kutu girdim zümrüt yüzüğe*". 1958 yılı 28 Mayıs'ta şair Paris'te olduğu için kendini çok şanslı saydı. İnsanların Paris'te meydanlara dolması onu mutlu etti. Ama yüreğinin hasta olması şairin bu meydanlardaki insanlarla beraber yürümesine imkan vermedi. Fransa şehirlerinden Versay'ı da şair gezdi ve onu şiirlerinde tasvir etti ama Paris'ten sonra Versay'a güzel sözler söylemek zor olduğu için şair şöyle yazdı:

*ve yeşillik
çayır, çimen, orman,
yeşil, envayı çeşit yeşil
yeşil top top, arşın arşın,
yeşil gözümüz kaşımız...
yeşildi kaldırım taşları
yeşildi bulutlara vuran ışık,
yeşildi Jerar'ın kara saçları da.
Ama yine de Versay şehri...
acayip bir mezarlık...*

Şairin şiirlerini yıllara göre sıraladığımızda görüyoruz ki, önceki senelerde şairin sadece uzaktan tanıdığı, bazen alay, bazen de nefret ettiği ülkelere karşı olan duyguları sonraki senelerde yazdığı şiirlerinde yumuşuyor ve şair daha sevgiyle anlatıyor bize o şehri, ülkeyi veya insanı. Mesela, Piyer Loti'ye şair çok kızgındı, onun temsilinde belki de Fransızlara nefret etti ama Fransa'ya geldiğinde, buradaki insanları gördükten sonra artık geçmişteki fikirlerini unuttu sanki. Buna aradan geçen yıllardaki tarihi olaylar da sebep olabilir. Daha Moskova'dayken şair Fransızlara seslendi:

*Sözüm sizedir, Fransızlar,
"Fransa'dan bana ne", demiyorsanız
ve yarın
Hürriyetin ölüsünü omzunuzda taşıyarak,
bir daha da geri dönmek üzere,
tankların peşince gitmek istemiyorsanız
bırakmayın,
dokunmasınlar komünistlere!*

Bu benzerliği bizler Almanya tasvirlerinde de görüyoruz. 1923 yılında Almanya devrimi üzerine şiirler yazdı şair. Almanya'nın üzerini alan bu devrim dumanının Avrupa'yı çatlatmasını bekliyor şair. Bu şiirlerde O, Almanya'ya karşı sadece nefret ve kinaye duyuyor. Ama artık hayatının son yıllarında Berlin'e birkaç defa seyahat eden şair artık önceki nefretini göstermiyor. Almanya, Berlin artık onun için barış içinde olan bir topraktır. "*Yağmurun içinden Berlin'de şafak, yağmurun içinden kuşlar ötüyor camdan...*". Nazım Hikmet yaşamının son yıllarında Berlin'de de bulundu. Ama burada olduğu yıllarda çok hasret

çekti. Hatta geçmişini bir otobiyografi şeklinde anlattı bizlere bir şiirinde. Şiirde kısa bile olsa hayatını tasvir ediyor ve sonunda şair şöyle söylüyor: “*bugün Berlin’de kederden gbermekte olsam da insanca yaşadım diyebilirim...*”.

Nazım Hikmet Avrupa şehirlerinden Prag’da da bulundu. 1950 yılında Dünya Barış Konseyi’nin kendisine verdiği "Uluslararası Barış Ödülünü" almak için Prag’da düzenlenen törene katıldı. “Prag’da vakitler” şiirinde şair şehrin sabah, öğle, akşam ve gece zamanı görüntülerini tasvir etti. Sabah erkenden ortalık ağarır ağarmaz şehrin uyanışı, sonra heykellerin aydınlanması, tramvayın depodan çıkması, dolayısıyla bunların hepsi canlandırılıyor şiirde. Akşamları Vatslav caddesinde dolaşiyor şair ve vitrinde gördüklerini anlatıyor bizlere. Şair Prag’da kaldığı günlerde bu şehir ona kendini bazen genç hissettirdi. Bunu ona hissettiren şehir bazen de onu sanki yaşlandırdı. Bazen çürüksüz otuz iki diş gibi hissetti kendini, dünyayı da bir ceviz sandı, bazen de kendini ölüm döşeginde sandı Prag’da.

Şairin ölümünden sarsıldığı ve buna şiirler yazdığı Avrupa’nın aziz insanları çok oldu. Viçeslav Nevzal – ünlü Çek şairini şair şiirlerinde andı. Özellikle de Prag yolculuğu zamanı Nevzal’ı çok hatırladı. 1958’de Prag’a yolculuğu zamanı Nevzal’ın ölüm haberini aldı. Bu olayın üstüne “Viçeslav Nevzal üstüne söylenmiştir” şiirini yazdı. Ama hep Prag’da yazdığı şiirlerde onu hatırladı. Mesela, dostu Taufer’le kahvede oturduğunda sanki Nevzal da kabirden çıkıp Orhan Veli ile karşılaşılıyor.

Şairin en duygusal şiirlerinden biri “Duvar”da farklı, değişik, hissetmediğim duyguları, acıyı duydum. Bu şiirdeki benzetmeler çok farklı, hiç düşünmediğimiz benzetmelerle zengin. Kötü bir şeyi güzel bir eşyayla kıyaslamak gibi dikkat çekici benzetmeler var: “*O duvarın dibinde bizimkilerin Eyfel’ler gibi kemikleri yükseliyor. O duvarın bir ucu: tahta sapanlı sarı Çin’de Öbür ucu: Çelikleri elektrikli Nevyork’un içinde.*” Aslında şair bizlere “O Duvar”ın ne kadar büyük olduğunu anlatmak için bu özel adları kullanıyor ama incelik de şu ki, Paris aşk şehri, Eyfel de onun bir simgesi olmasına rağmen, o duvarın dibinde kurşunlanan insanlar için o bir hiçtir. İnsan kemikleri o kadar fazla ki, üst üste koyarsak Eyfel gibi yüksek olur. Şiirde duvarın büyüklüğünü okura anlatmak için şair onu hem dikey, hem de yatay tasvir ediyor. O duvarın bir ucu Çin’de, öbür ucuya okyanuslar geçerek gidebileceğimiz Nevyork’un içinde. Aslında bu benzetme bizlere duvarın büyüklüğünü göstermiş oluyor ama şair sanki bununla yetinmiyor birer birer büyük Avrupa ülkelerinin de o duvarın içine dahil olduğunu söylüyor:

*ve dayanarak Hindenburg’un altın çivili heykeline
topluyor Berlin sokaklarını eline.
O duvarın taşlarına sürterek dilini
kara gömlekleli Musolini
bekliyor nöbet,
İtalyan çizmesi
yüzüyor kanda.*

Görüldüğü gibi, Nazım Hikmet’in Avrupa ülkeleri ve şehirleri üzerine yazdığı şiirlerinde yer alan ‘Çin, İspanya, Ümit Burnu, Madrid, Varna, Bulgaristan, Sofya, İsviçre, Fransa, Paris, Moskova, Almanya, Berlin, Prag, Nevyork’ gibi çeşitli yer, ülke ve şehir adları, aslında dünyanın bir köşesinden diğer köşesine kadar bütün yer küresine işaret etmektedir. Bu bakımdan söz konusu özel adlar, bir yandan lengüistik nitelikteki bir veri tabanı olarak değerlendirilebilmektedir. Öte yandan ise onların Sovyetler Birliği dönemindeki otoriter rejimin ve onun akabinde edebiyatta gerçekleşen sosyalist realizminin kurallarına ilişkin olarak belirlenebilir metinler arası bağlamda, özel metin kurucu işaretler yerine kullanıldığı

gösterilmektedir. Yukarıda bahsedilen ‘Alyaska, Boris, Jerar, Vatslav, Viçeslav Nevzal, Taufer, Eyfel, Nevyork’ gibi yer ve kişi adları ise, bazen transkripsiyonlu biçimde (Alyaska, Eyfel) ve Rusça yazım şekilleriyle (Boris) bazen de diğer Hint-Avrupa dillerindeki biçimleriyle, yani yazarın söz konusu şiirsel metninde Çekçe (Viçeslav) ve Fransızca (Jerar) olarak yazılmaktadır.

3.5. Hatıraları, Gözlemleri ve Son Günlerinde Yaşadıkları...

Hayatının sonlarına doğru Nazım Hikmet’in şiirleri sanki bir hatıra defterini hatırlatıyor bizlere. Hep bir şeylerin hatırasını anlatıyor şiirlerinde. Bazen hatıraları birbirine karışmakta ve şiirin sonuna yaklaştığında şairin kendisi de bunun farkına varmaktadır. Bir de bakıyorsun şair Avrupa şehrinde ama Asya’yı, Afrika’yı düşünüyor. Ama nereye giderse gitsin en çok memleketini ve Moskova’yı, orda onu bekleyen insanları hatırlar. “Severmiş meğer” şiirini şair 1962 yılında yazdı. Yine bir tren yolculuğu zamanı hatıralara dalıyor. Yolculuğu Prag’dan Berlin’e ama yolculuk boyunca pencereden gördüğü her şey ona bir yerleri hatırlatıyor. Şair ırmakları severmiş meğer, Avrupa tepelerinin eteğinde akan ırmakları, gökyüzünü severmiş meğer Borodino savaşında Andrey’in seyrettiği gök kubbeyi, ağaçları severmiş meğer Rus kayınlarını, Türk kavaklarını, yolları severmiş meğer Vera’yla Moskova’dan Kırım’a giden yolları, uzayı severmiş meğer Ogonyok dergisinde gördüğü fotoğraflardan, güneşi, denizi, ay ışığını severmiş meğer. Ama nedense bu sevdalar birdenbire Prag-Berlin treninde aklına geldi şairin:

*Meğer ne çok şeyi severmişim de altmışımda farkına vardım bunun
Prag-Berlin treninde yanında pencerenin yeryüzünü dözülmöz bir
Yolculuğa çıkmışım gibi seyrederek.*

Bu şiirde özel adlar bir sistem şeklinde dizilmiş. Şair her sevdiği şeyi bir yerle bağlıyor. Ona trende yolculuk boyu pencereden gördükleri bir ülkeyi, bir şehri, bir insanı hatırlatıyor. Şiirde tam 25 özel ad kullanılmıştır.

Sonuç

Nazım Hikmet’in şiirlerinde; kıta, şehir, ülke, şahıs, ırmak, göl gibi farklı özel adların kullanıldığı görülmektedir. O, söz konusu özel adların içerisinde en sık olarak *İstanbul* şehir ismini kullanmaktadır. Bu ad, şair için Memleket anlamını ifade etmektedir. İstanbul derken Anadolu, Karadeniz, Ankara, Adana, Mersin veya memleketi andıran ne varsa hepsi kastedilmektedir. Vatan-Memleket kavramı, çok geniş bir metinler arası bağlamda İstanbul adının bir özel metin kurucu işaret olarak kullanılmasıyla algılanmaktadır. Söz konusu algı veya Vatan kavramının açılmasında bir de İstanbul’da oturan oğlu Mehmet’in ve karısı Münevver’in varoluşu da şair için çok önemlidir. İstanbul adından sonra Nazım Hikmet’in şiirlerinde en çok kullandığı özel adlar ise Moskova ve Lenin’dir. Şairin Sovyetler Birliği’ne, sosyalizme duyduğu sevgi, söz konusu sosyalist sistemin Türkiye’de de kurulmasını dilediği içindir. Dolayısıyla, şairin Moskova ve Lenin’e sevgi duymasının sebebi memleketidir. O, memleketinin geleceğini ve bir gün sosyalizmin Türkiye’de kurulabileceğini düşündüğünden Moskova’ya bu kadar bağlandı ve Lenin’i de dünyayı emperyalizmden kurtaran bir lider olarak gördü. Ancak, şair hayatının sonunda hayal kırıklığına uğradığını ve yanlış düşüncede olduğunu anladı. O, Lenin’in kurduğu sosyalist sistemin kendini doğrultmadığını gördü. Bunu son eserlerinde okurlarına da iletmeye çalıştı. Şair “İvan İvanoviç var mıydı yok muydu” eserini bunun üzerine yazdı. Söz konusu gerçeği, Türk Dünyasının gelmiş geçmiş büyük liderlerinden sosyalizm felsefesine inanan Sultan Galiyev ve Neriman Nerimanov da maalesef hayatlarının sonlarına doğru gördüler.

KAYNAKLAR

- Dilçilik Ensiklopediyası (2008), C. II, Dərs Vəsaiti, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Azərbaycan Dillər Universiteti, Bakı: Mütərcim, 526 s.
- ERKMAN-AKERSON F. (2005), *Göstərgəbilimə Giriş*, MULTILINGUAL, Çemberlitaş-İstanbul, 262 s.
- HİKMET, Nazım (1967), *Bütün əsərləri. Şiirler 1916-1951*. Cilt 1. Sofya.
- HİKMET, Nazım (1967), *Bütün əsərləri. Şiirler 1951-1963*. Cilt 2. Sofya.
- KARAHAN; Leylâ (2008), *Türkçədə Dinî Anlamlı Bəzi Kişi Adlarını Ekle Değiştirme Geleneği*. Bu yazı, Romanya'nın başkenti Bükreş'te Temmuz 2008'te "The 51 st Meeting of the Permanent International Altaistic Conference (PIAC 51)"ta sunulan bildiri metnidir.
- MİRƏHMƏDOV, Əziz (1998), *Ədəbiyyatşünaslıq. Ensiklopedik lüğət*. "Azərbaycan Ensiklopediyası" Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, Bakı, 240 s.
- MORRIS Ç.U. (1983), "Osnovaniya teorii znakov", Semiotika. Moskva: Raduga, 37-89
- MUSAOĞLU, Mehman (2013), *Türkçe Bedii Metnin Yeni Filolojik Yöntemlerle İncelenmesi*. Gazi Türkiyat, Güz 2013/13, s. 1-28.
- OJEGOV S.İ. (2002), *Tolkoviy slovar' russkogo yazıka*, 4-e izdanie, dopolnennoe, 80 000 slov i frazeologičeskikh vırajeniy, Moskva, 939 s.
- PİRS Ç. S. (1983), "İz raboti, Elementi logiki. Grammatica speculativa", Semiotika, Moskva
- POPOVSKAYA L.V. (2006), *Lingvističeskiy analiz xudojestvennogo teksta v vuze*. Učebnoe posobie, Rostov-na-Donu, "Feniks", 510 s.
- SİMONOV K. (1983), *O Nazıme Hikmete (1902-1963)*. Nazım Xİkmet. *Çeloveçeskaya panorama*. Poetiçeskaya epopeya v pyati knigah, Pervod s turetskogo, Vstupitel'naya stat'ya Konstantina Simonova, Moskva "Raduga", 1983, 557 s.
- STARİÇENOK V. D. (2008), *Bol'şoy lingvističeskiy slovar'*. Rostov-na-Donu, "Feniks", 811 s.
- LES 1990: *Lingvističeskih Entsiklopedičeskiy Slovar'*, Moskava "Sovetskaya Entsiklopediya", 1990, 683 s.
- Slovar' Literaturovedçeskih Terminov <http://slovar.lib.ru/dictionary/text-10.01.2011>
- VEYSƏLLİ, Fəxrəddin (2010), *Semiotika*, Studia Philologica, Bakı, Mütərcim, 334 s.